

sowjetdissident roj medvedev over socialistische democratie

Donald Unger

1. *Roj Medvedev: dissident.* Roj Aleksandrovitsj Medvedev werd geboren op 14 november 1925 in Tbilisi, de hoofdstad van Georgië. Zijn vader was een marxistisch filosoof en hoogleraar in de geschiedenis aan de Tolmatsjof Militair-politieke Academie. Hij werd in 1938 gearresteerd, tijdens de grote zuiveringen, en stierf in een kamp in 1941. Roj studeerde later filosofie aan de Universiteit van Leningrad, onderwees geschiedenis aan een school in de Oeral en werd benoemd tot directeur van een middelbare school in Leningrad.

Nadat hij een graad in de pedagogiek had behaald was hij van 1961 tot 1968 staf lid van het Moskouse instituut voor onderzoek naar beroepsopleidingen en publiceerde op dit terrein twee boeken en een aantal artikelen (1). Na het 20e partijcongres in 1956, waarmee Chroesjtsjof de destalinisatie inluidde, trad Medvedev tot de partij toe en nam deel aan het debat over de onderwijshervormingen. Hij begon tevens een studie te maken van de Stalinperiode in de Sowjetgeschiedenis. Zijn omvangrijk werk over het stalinisme *Laat de geschiedenis oordelen* kwam in 1968 gereed, maar Chroesjtsjof was toen al gevallen er in het politieke klimaat onder diens opvolgers bleek publicatie onmogelijk (2). In 1969 werd Medvedev uit de partij gezet. Hij had namelijk een brief aan de redactie van het partijtheoretische blad *Kommoenist* geschreven, waarin hij protesteerde tegen plaatsing in dit blad van een artikel ter verdediging van Stalin. Deze brief was door een émigréblad in West-Duitsland gepubliceerd (3).

In mei 1970 volgde de tweede confrontatie. Rojs tweelingbroer, de bioloog Zjores Medvedev, die de bespottelijke genetische theorieën van de gevierde Lysenko aan de kaak had gesteld, werd het slachtoffer van "politieke psychiatrie". Roj organiseerde een protestcampagne (4) en Zjores werd reeds na tweeëneenhalve week vrijgelaten. De broers hebben deze gebeurtenissen beschreven in een boek, dat onder de titel *A Question of Madness* in 1971 in Engeland en de VS uitkwam. In datzelfde jaar werd Roj ontslagen. Hij zou thans als free-lance historicus en socioloog werkzaam zijn.

Roj Medvedevs tweede grote studie *Over de socialistische democratie*, dat hier wordt besproken, verscheen in 1972 in het Russisch als co-editie van Grasset/Parijs en de Alexander Herzenstichting/Amsterdam (5).

Hij is tevens auteur van verschillende opstellen over actuele problemen in de USSR (6), hij zou het anonieme *Politieke dagboek* (tot nog toe 2 delen) geschreven hebben en kort geleden verscheen in Londen het eerste nummer van het émigrétijschrift *De twintigste eeuw* waarvan Roj Medvedev redacteur is (7). Binnenkort zal een nieuw boek van hem uitkomen, dat handelt over de Russische burgeroorlog.

2. *Roj Medvedev: marxist*. In het voorwoord bij de vorig jaar verschenen Engelse vertaling van zijn *Over de socialistische democratie* brengt Medvedev zijn standpunt als volgt onder woorden:

"I am a Marxist, and the questions discussed in this book have been approached from a Marxist position. But Marxism, in my view, is not some kind of dogma but a science that should be developed and enriched by new ideas and theories, while propositions that prove to be obsolete, one-sided, or even wrong must be discarded. It is absolutely not true that Marxism and socialism are incompatible with democracy. Yet we must acknowledge that the works of neither Marx and Engels nor Lenin adequately deal with the complex problems involved".

Mijns inziens moet Medvedevs boek beschouwd worden als een unieke poging van een Sowjetmarxist om op basis van de officiële ideologie een serieus democratiseringsprogram voor zijn land te ontwerpen. Dat betekent niet dat het zonder kritiek aanvaard moet worden, maar de opvatting van het marxistische Oost-Europatijschrift *Critique*, als zouden de verschillen tussen Medvedev en andere dissidenten slechts van tactische aard zijn, wijs ik af als te ongenueanceerd. Voordat ik met een bespreking van het boek begin wil ik er op wijzen dat Roj Medvedev zich in het jongste verleden nadrukkelijk heeft gedistantieerd van met name Sacharov en Solzjenitsyn.

3. *On socialist democracy*. Het boek kan beschouwd worden als een vervolg op *Laat de geschiedenis oordelen*. Ging er het in dat werk om te verklaren hoe onder Stalin de socialistische democratie werd geliquideerd, in *On socialist democracy* wordt gepoogd aan te geven hoe de democratie in de Sowjetstaat hersteld kan worden.

Men moet beseffen dat het boek oorspronkelijk niet voor een Westers publiek geschreven is. Medvedev bedoelt een discussie op gang te brengen in zijn land, zowel binnen als buiten de partij. Om die reden gaat hij uitvoering in op praktische vraagstukken van de binnenlandse situatie, waarvoor hij zakelijke - of, zoals dat tegenwoordig heet, pragmatische - oplossingen bepleit. Het is eigenlijk geen theoretisch boek en lezers die op zoek zijn naar opzienbarende nieuwe interpretaties van het Marxisme zullen teleurgesteld worden. Nieuw is dat hier een Sowjetmarxist een analyse van de huidige USSR aanbiedt en voorstellen ter hervorming doet die afwijken van het partij- en regeringsstandpunt. Anders, m a r x i s t i s c h gezegd: In

tegenstelling tot de partij stelt Roj Medvedev vast dat er een contradictie bestaat tussen theorie en praxis van het Sowjet-socialisme.

Evenals de Russische telt de Engelse editie van zijn boek 17 hoofdstukken, die in drie delen onder te brengen zijn: In het eerste deel (hoofdstuk 1 t/m 5) wordt een overzicht gegeven van de verschillende politieke krachten en stromingen in de USSR.

Het tweede deel (hoofdstuk 5 t/m 15) bevat een uitvoerige bespreking van zijn program voor democratisering. In het derde deel (het slothoofdstuk) gaat Medvedev in op de vraag welke kansen voor de toekomst dit program heeft.

Deel I: In zijn overzicht van de politieke krachten maakt Medvedev een onderscheid tussen stromingen *binnen* en *buiten* de partij. *Binnen* de partij neemt hij drie stromingen waar:

a) de "neostalinisten", volgens hem zowel ideologisch als getalsmatig de sterkste groep. Het verschil met de "oude" stalinisten bestaat hierin dat de neo's Stalins stelsel van dwang en dictatuur in beginsel accepteren, maar excessen willen vermijden. b) de "gematigd-conservatieven". Zij staan de neo's ideologisch na, maar zijn bereid tot bepaalde hervormingen. Volgens Medvedev is deze tweede groep weliswaar kleiner dan de eerste, maar heeft zij alle sleutelposities in de leiding van de partij en regering in handen. c) de derde en laatste groep is die der "partijdemocraten", tot wier woordvoerders Roj zich rekent. Het is de kleinste groep, zowel binnen als buiten de partij. De partijdemocraten houden vast aan de sociaal-economische grondslagen van de Sowjetorde. Hun wensen richten zich in 't bijzonder op verwezenlijking van slechts op het papier van de grondwet bestaande rechten: vrijheid van meningsuiting, van pers en van vergadering. Om niettemin te voorkomen dat zo gevreesde westerse tendenzen als sensatie- en pornojournalistiek zich laten gelden pleiten de partijdemocraten voor een perswet: "...with provisions for minimal and only absolutely necessary restrictions, and censorship should be replaced by a more flexible form of party supervision over the printed word". De aanhang van de partijdemocraten is vooral onder de jongere partijleden te vinden, die na het 20e P.C. zijn toegetreden, en onder de beoefenaars van academische beroepen, de intelligentsia. In de toekomst verwacht Medvedev ook steun van studenten en jongeren.

Buiten de partij onderscheidt Medvedev twee oppositiegroepen: een "politiek-ideële" en een "nationalistische". De tweede groep is volgens hem veel groter dan de eerste, die bijna uitsluitend uit leden van de intelligentsia bestaat.

De "politiek-ideële" verdeelt hij onder in vier groepen: a) de "westelijken". Dit zijn mensen als Sacharov en Amalrik, die geen onderscheid maken tussen "*genuine Marxism and the vulgarized form of it preached by Pravda and Kommunist*". Zij zien geen ander alternatief voor de huidige Sowjetorde dan een sociaal-democratie naar westers model. Volgens Medvedev vormen

zij de grootste subgroep. b) de "ethisch socialisten", beïnvloed door o.m. Tolstoj en Gandhi. c) de "legalisten", die ageren voor naleving door de overheid van de vastgelegde wetten, met name bij justitieel optreden tegen dissidenten. Een "burgerrechtsbeweging", zou men zeggen. d) de groep rondom generaal Grigorenko, "*the most radical and best organized of the opposition trends*", aldus Medvedev. Hij vindt hun opvattingen echter overdreven en "anarchistisch". Onder de tweede hoofdgroep, de "nationalisten", ziet hij twee vijandige kampen. a) de vertegenwoordigers der nationale minderheden, die zich gediscrimineerd en onderdrukt voelen. b) de Grootrussische nationalisten. De laatsten acht Medvedev een groot gevaar. Niet alleen omdat zij soms een racistische toon aanslaan, maar vooral wegens de blijken van sympathie uit leger en Komsomol, die zich door de officiële ideologie kennelijk niet meer aangesproken voelen. (Ter oplossing van het vraagstuk der nationale minderheden stelt Medvedev trouwens o.m. voor één maal per tien jaar een referendum te houden over uittreding uit Sowjetstaatsverband. Niet zo'n reëel voorstel).

Medvedev houdt zich eigenlijk uitsluitend bezig met analyse van de hogere partijorganisaties en de intelligentsia. Dat is begrijpelijk, want die kent hij en hij hoort er bovendien zelf bij. Mag de analyse dan voor hen opgaan, over de meningen onder de miljoenen leden der primaire partijorganisaties en onder de minder ontwikkelden, de arbeiders en boeren, zegt dit echter weinig. Er is natuurlijk ook weinig over bekend, en om die reden ben ik geneigd achter al deze "analyses of social opinion", hetzij de pretentieuze van Sowjetologen, hetzij de serieuze van een Medvedev, een groot vraagteken te plaatsen.

Deel II: Het hervormingsprogram is het omvangrijkste en ook voornaamste deel van het boek. Daar wil ik twee kwesties uit lichten, die mijns inziens zijn democratiseringsstreven het best verduidelijken: In de eerste plaats pleit Medvedev voor economische hervorming. Hij schrijft: "*...those most serious vices of the Soviet economy, negligence and irresponsibility, (...) result primarily from the absence of a sense of ownership on the part not only of many working people but also of management in industry and agriculture*". Daarmee wil hij niet betogen dat de kapitalistische produktiewijze weer moet worden ingevoerd, want "*... I myself am convinced that in a socialist state preference should be given to the development of state ownership ...*". Wél is hij voorstander van toelating van particuliere ondernemingen op beperkte schaal en van "*development and encouragement of private and cooperative initiative without the exploitation of hired labor ...*". Mijns inziens komt dat toch neer op een "gemengde economie", die alleen graueel verschilt van een westers sociaal democratisch model. Opmerkelijk is dat hij het Joegoslavische stelsel van arbeiderszelfbestuur afwijst. Hij vindt het wel interessant en zelfs sympathiek, maar "*carried to the extreme (it) leads to a lack*

of coordination and a certain degree of anarchy at the national level". Hij moet bovendien niets hebben van "long discussions which have an adverse effect on speed and efficiency". Medvedev bepleit dus een gemengde economie met overwicht van de staatssector. Dit voert regelrecht naar de tweede kwestie: de machtspositie van de communistische partij en het pleidooi voor een politieke democratisering. Medvedev stelt namelijk voor de *monopoliepositie* van de partij af te zwakken tot een *dominante* rol onder toelating van loyale oppositie. Hij beroept zich daarbij op het standpunt van West-europese communistische partijen, die zich uitgesproken hebben voor een coalitieregering van communisten met alle partijen die een socialistische politiek willen steunen. Deze kwestie is op het ogenblik zeer actueel, maar dat hij tevens perspectieven voor de USSR opende, zullen toch weinigen zo onder de aandacht gebracht hebben als Medvedev. Zijn opvatting is dat de Sowjetpartij haar leidende positie niet kan verliezen. Zij is decennia lang de enige regerende partij geweest en heeft haar macht onder het volk stevig genoeg gevestigd. "In conditions of real socialist democracy all these non-Marxist movements, parties, and groups will be deprived of a mass base and therefore would present no threat to the future of socialist society". Het dient hier vermeld dat Medvedev zich onlangs (*Der Spiegel* 9/9/1974) zelfs heeft uitgesproken voor een nieuwe socialistische partij in de USSR om lokaal oppositie te bedrijven jegens de regerende partij.

Samenvattend kan dus opgemerkt worden dat Medvedev zich zowel in economisch als politiek opzicht voorstander betoont van een "gemengde" maatschappij, waarin de communistische partij en de socialistische produktiewijze overwegen. De vraag of dit marxisme-leninisme genoemd kan worden zou enige jaren geleden van communistische zijde met een categorisch neen beantwoord zijn. De recente ontwikkelingen in Frankrijk, Italië en Spanje staan een dergelijk parti pris niet meer toe. Urgenter in dit bestek is echter de slotvraag: hoe groot zijn de kansen op verwezenlijking van dit programma in de USSR?

Deel III: Ten koste van alles moet vermeden worden, aldus Medvedev, dat een situatie ontstaat analoog aan die van Tsjechoslowakije in 1968. De "partijdemocraten" zullen moeten streven naar een basis van overeenstemming met "the most forward-looking individuals in the governing apparatus". Met de "politiek-ideëlen" buiten de partij moet samengewerkt worden, maar niet in één politieke organisatie, omdat zij geen marxisten zijn. Men zal veel geduld moeten oefenen, want "first of all, the democratic movement in our country is still too weak and would be unable to achieve rapid political changes. Secondly, we are still very much in the process of formulating political programs". Na deze bedachtzame woorden komt Medvedevs voorspelling voor de toekomst wel wat verrassend: "The realization of a serious programme of democratic change (...) should not take less than ten or fifteen years."

Tot besluit nog de volgende opmerkingen:

De kritische kanttekeningen die ik in de loop van dit artikel heb geplaatst bij Medvedevs boek doen niets af aan mijn waardering voor zijn poging een marxistisch hervormingsprogramma voor de Sowjetunie op te stellen. Hij is bij mijn weten de enige dissident die zijn democratiseringseisen een solide economische grondslag heeft gegeven; daarvoor is hij dan ook Marxist. Anders dan Amalrik heeft hij zijn vertrouwen in de toekomst van zijn land behouden en anders dan Solzjenitsyn wil hij nieuwe wegen bewandelen i.p.v. de lang platgetreden paden. Anders dan Sacharov ook heeft hij er tot nog toe voor gewaakt de westerse kapitalistische en imperialistische propaganda in de kaart te spelen. Wij mogen hopen dat de Sowjetregering hem niet als vele andere dissidenten zal dwingen het land te verlaten of hem er met haar beproefde onmenselijke methoden toe zal brengen zijn uitspraken te herroepen. Zijn stem dient gehoord te worden en zijn boek gelezen.

NOTEN

1. "Chozrasčetyne proizvodstvennye predprijatija pri školach", *Narodnoe Obrazovanie*, 1959, no. 11, str. 58.
Professional'noe obučenie škol'nikov na promyslennom predprijatii. Nekotorye vyvody iz opyta eksperimental'nych škol v RSFSR, Moskva, 1960.
"Vospitatel'naja rabota s učasčimisja na predprijatii", *Narodnoe Obrazovanie*, 1962, no. 8, str. 74.
"O rabote učebnych cehov i učastnikov na promyslennych predprijatijach", *Sovjetskaja Pedagogika*, 1963, no. 12, str. 46.
"Izderžki ili priobretenija?" *Sovetskaja Rossija*, 1964, no. 73, str. 3.
2. *K sudu istorii*, Samizdat; Engelse bew. *Let History Judge: the Origins and Consequences of Stalinism*, London, 1972; Nederlandse bew. *Laat de geschiedenis oordelen*, Amsterdam, 1973.
3. "Vozmožno li rehabilitirovat' Stalina? Otkrytoe pis'mo v redakciju žurnala *Kommunist*", Samizdat; het desbetreffende émigréblad is het in München verschijnende *Posev*, 1969, no. 6, str. 25.
4. Zie: "O prinuditel'nych psichiatricheskich gospiitalizacijach po političeskim motivam. Doklad komitetu pravčeloveka", *Obščestvennye problemy*, vyp. 11, mei-juni, 1971, Samizdat.
5. In dit artikel wordt geciteerd uit de Engelse vert., die in 1975 gelijktijdig is verschenen bij Macmillan/London en Alfred A. Knopf/New York. Er is een Franse editie: *De la démocratie socialiste*, Paris, 1972, en een Duitse: *Sowjet-Bürger in Opposition*, 1973 (Classen Verlag). Het betreft hier allemaal bewerkingen.
6. B.v.: "Samizdat: Jews in the USSR: problems and prospects", *Survey*, 1971, no. 2, p. 185; "Het conflict in het Midden-Oosten en het Joodse vraagstuk in de Sowjetunie", *Internationale Spectator*, 1971, no. 14, p. 1372; "Problems of Democratization and Détente", *New Left Review*, jan./febr. 1974 en *Die Zeit*, 16 en 23 nov. 1973.
7. *Vadšatyj vek, obščestvenno-političeskij literaturnyj al'manach*. Izbrannye materialy iz samizdatnogo žurnala *XX-j Vek*, redaktory Roj A. Medvedev i Raisa Lent, T&D Publications, London, 1976.